

נאוה וסרמן

”אישה שאינה טפלה לבעלה היא חריגה” – הזיקה בין בני הזוג

בחסידות גור¹

מאמר זה דן בזיקה שבין איש לאשתו באחת מן הקבוצות החרדיות בנות זמננו, בחסידות גור. חסידי גור דוחים את רעיון השוויון בין המינים, הזוגיות בחסידות זו היא היררכית והנשים הגוראיות תופסות את עצמן כמשניות לגברים. עמדה זו מתבטאת בעיקר בערך הסגולי של האישה, המגלם בתוכו פוטנציאל רוחני נמוך יותר מאשר המין הגברי. לדעת הנשים, התפיסה ההיררכית בין בני הזוג אינה תוצר של יחסי כוח בלתי שווים, אלא של חסדר הנכון שקבע האל כדי שיעולם יתפקד בצורה אופטימאלית. משניותה של האישה הגוראית אינה הופכת אותה לשולית מבחינה חברתית, אך היא מעצבת את הקשר הנשאר שבין איש לאישה ומעמיד אותו על יחסי כפיפות.

הדרישה להכנעה מעלה שאלות רבות וביניהן – כיצד נשים בעלות מקורות כוח כמו פרנסה, השכלה ותפקידים חברתיים יכולות להיות כנועות, וכן כיצד ניתן לשמר פרקטיקה זו כאשר החברה הסובבת דוחה ערך זה ומציבה תחתיו ערכים של שוויון.

במאמר מוצגים ארבעה דפוסים תגובה של נשים לדרישת ההכנעה בפני בן זוגן: דפוס מפויס, דפוס תפקידי, דפוס מניפולטיבי ודפוס שוויוני. בעוד ששני הדגמים הראשונים מייצגים נשים שמזדהות עם ההיררכיה ונגזרותיה, מייצגים שני הדגמים האחרים חיררכיה רעיונית אך לא בהכרח היררכיה מעשית.

מבוא

מאמר זה דן בזיקה שבין איש לאשתו בחסידות גור, קבוצה חרדית בת זמננו שמרכזה בישראל, ומתרכז במונחים ”הכנעה” ”קבלת מרות” ו”טפלות”, שבאמצעותם מגדירות נשים מקהילה זו את מערכת היחסים הזוגית. נאמן לתפיסה המחקרית כי החברה החרדית מורכבת מקבוצות רבות המחויבות לאידאולוגיה ולאורת חיים בעלי קשת של גוונים, מתרכזו מאמר זה בחסידות הנזכרת בלבד.² השאלה עד כמה מתאימים הדברים המתוארים לקבוצות חרדיות אחרות, ובפרט החסידות שבהן, טעונה מחקר בפני עצמו. המאמר מבוסס על ראיונות עם נשים גוראיות, על

1 מאמר זה מבוסס על פרק מעבודת דוקטור שנכתבה בהנחיית פרופ' קימי קפלן. ראו: נ' וסרמן, 'הברכה הקדושה': תהליך הקמת הבית בחסידות גור – פרק בהוויית חייה של חצר חסידית בישראל, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשע"א.

2 ראו: ק' קפלן, "חקר החברה החרדית בישראל: מאפיינים, הישגים ואתגרים", ע' סיון וק' קפלן (עורכים), חרדים ישראלים: השתלבות בלא טמיעה?, תל-אביב תשס"ד, עמ' 276.

האזנה לקלטות של סדרת ההרצאות שבהן משתתפת כל כלה גוראית לקראת חתונתה ועל חיבורו של הרב נחום רוטשטיין, שלמיטב ידיעתי הוא החיבור היחידי מבית מדרשה של חסידות גור העוסק בפירוט רעיוני ומעשי של יחסי הגומלין שבין אישה לבעלה.³

חסידות גור היא החסידות הגדולה בישראל והיא מונה על-פי האומדן כחמישים אלף נפשות.⁴ חסידי גור מתגוררים בעיקר בכני-ברק ובירושלים, אך גם באשדוד, בבית-שמש, בתל-אביב, בחיפה, בקריית-גת, בערד, בחצור הגלילית ובפתח-תקווה. בחלק ממקומות אלה ישנה קריה שבה מרוכזים חסידי גור, כמו בחצור, בתל-אביב ובערד, ובמקומות אחרים מתגוררים החסידים בשכונות חרדיות הטרוגניות.

חסידות גור מעורבת בנעשה במדינה ומבקשת להשפיע על צביונה. מגמה זו מלווה אותה החל מהתיישבותם של חסידי קבוצה זו בארץ ישראל בשנות העשרים של המאה העשרים, כאשר אדמו"רם, ר' אברהם מרדכי אלטר (1866-1948), האיץ בהם לעלות אליה "כי כריבוי העולים החרדים לא"י תגדל השפעתם שמה, וזה יגרום שמירת קדושת הארץ".⁵ עד כדי כך, שלדעתו, באתם ימים, "אם יעלו עכשיו לארץ-ישראל כחמש מאות משפחות אמידות מאנשי שלומנו, נכבוש את הארץ בחומר וברוח".⁶

באותן שנים הכו חסידי גור שורש בארץ ומנהיגיהם תמכו בהקמת מדינה ריבונית כגבולות ארץ-ישראל, גם אם הודגש שמדינה זו אינה קשורה לתהליך הגאולה המובטח על ידי האל, ואין היא מהווה התגלמות של המדינה הנשאפת.⁷ עם הקמת המדינה, החליטה אגודת ישראל, שחסידות גור הייתה דומיננטית בתוכה, לקחת חלק ולנסות להשפיע אל אופייה מבפנים, כלומר מתוך המוסדות הריבוניים של המדינה, ומדיניות זו נמשכת עד היום.⁸

אף על פי שמהדברים האמורים חסידות גור מצטיירת כמעורבת בחברה הישראלית, שומרת חסידות זו, כמו הרבה קבוצות חרדיות אחרות, על התבדלות תודעתית, התנהגותית, חינוכית וחברתית, שמושפתת על זהות חרדית ברורה ונפרדת. נוסף לכך, היא מתייחדת מקבוצות חרדיות אחרות בפרקטיקות מחמירות של פרישות מינית.

פרקטיקות אלה, המכונות בטרמינולוגיה החסידית "קדושה", היו נהוגות מאז ומתמיד

3 ראו: ב' רוטשטיין, אבני זיכרון: רוא דשידוכא, ירושלים תשס"ד.

4 כך גם עולה מהמדריך 'לכתובות ולטלפונים בארץ ובחו"ל' של החסידות שמדווח על יותר מ-7000 בתי אב בישראל.

5 ראו: א"מ אלטר, אוסף מכתבים ודברים, ורשה תרצ"ו, אגרת ס, עמ' סא.

6 ראו: י' אלפסי, "רבי אברהם מרדכי אלטר מגור ויחסו לשוב ארץ-ישראל", בשבילי התחיה, ב (השמ"ז), עמ' 129.

7 לחפיסה המנתקת בין הקמת מדינת ישראל וההצלה הפיזית שהייתה בעקבותיה לבין הגאולה המובטחת, ראו: א' רביצקי, הקץ המגולה ומדינת היהודים: משיחיות, ציונות ורדיקליזם דתי בישראל, תל-אביב תשנ"ג, עמ' 201-248. למרות האמור לעיל, פונד טוען כי הרב לדין, חסיד גור מנאמני ביתו של האדמו"ר שהיה יושב ראש הוועד הפועל של אגודת ישראל, תפס את הקמת המדינה כשלב ראשוני בתהליך הגאולה – "אתחלתא דקבוץ גלויות". ראו: י' פונד, פירוד או השתתפות: אגודת ישראל מול הציונות ומדינת ישראל, ירושלים תשנ"ט, עמ' 240.

8 על המדיניות הפוליטית של אגודת ישראל, ראו: ג' בקון, פוליטיקה ומסורת: אגודת ישראל בפולין 1916-1939, ירושלים תשס"ה, עמ' 238, 242-246.

בחסידות גור, אך רק על-ידי חסידים בני מעלה? עם קום המדינה, כשעלה האדמו"ר הרביעי של חסידות גור ר' ישראל אלתר (1894-1977) על כס האדמו"רות, הפך את ה"קדושה" לדרך לרבים ולעקרון יסוד באורח חייהם של החסידים. ר' ישראל סבר שלכל דור יש את היצר הרע המיוחד לו, וכדורו היצר השליט הוא היצר המיני וכמשקל נגד אליו צריך לחזק את הקדושה.⁹ צבא הקדושה שהוא העמיד נועד להיות קבוצת עילית בעלת יכולת התמודדות גבוהה עם היצר המיני בסביבה מתירנית. אף אם קבוצה זו אינה אמורה להיות מודל לחיקוי, תפקידה הוא להשפיע באופן חיובי על מצבו הרוחני של העולם, ולתקן בכך את ההשפעה השלילית של המיניות הבלתי מבוקרת. כשר' ישראל מיסד את הקדושה, הוא הגדיר אותה לתוך הנהגות מחייבות שאמורות לסייע בידי החסיד למזער את המיניות בחייו. הנהגות הקדושה מתייחסות להתנהלותו של החסיד בינו לבין עצמו, למפגשו עם גברים אחרים, להתנהגותו עם נשים זרות ולקשריו עם אשתו. במישור זה, של יחסיו של החסיד עם אשתו, מתייחדת חסידות גור בין הקבוצות החרדיות השונות.¹⁰ החסיד הגוראי נדרש למערכת יחסים של "קרבה מרוחקת" בינו לבין אשתו. אפילו בעת קיום יחסי אישות על שניהם להיות לבושים כלבוש חלקי, המגע שביניהם אמור להיות חפוז ובתודעה מנותקת של החסיד מהמעשה המיני ומהאישה שלוקחת בו חלק. התורה מצווה על החתן שיהיה "נקי לביתו" שנה אחת (דברים כד, ה) ופוטרת אותו ממלחמת רשות כדי שיתרכז באשתו ובקשר שבנה עמה. אלא שלפי התפיסה הגוראית על החסיד להיות נקי מביתו, דהיינו מרוחק מאשתו בשנה הראשונה לנישואים. באופן זה, סבורים בחסידות, יפתח החסיד שליטה ביצר המיני שזה עתה השתחרר מהדחיקתו, ויטמיע את הקדושה מתחילת הקשר הזוגי.¹¹ אמנם בני הזוג מתקרבים זה לזה במעט לאחר השנה הראשונה, אך ההנהגות החסידיות המוכתבות להם ממשיכות לשמר את הקשר המרוחק. חסיד גור אינו הולך עם אשתו כרשות הרבים, אינו קורא לה בשמה, נמנע לתלושין מלחבק ומלנשק אותה, מלנגוע בה או מלהושיט דבר מה לידה, ומקיים איתה, כאמור, יחסי אישות בסגנון סגפני. יחד עם זאת, תלווה מערכת היחסים הזוגית בכבוד הדדי, ברגישות, בתמיכה ובדאגה הדדית.¹²

9 ראו: א' קאליש, אחמולי, תל-אביב 1986, עמ' 95-96.

10 ראו: א' סורסקי, פאר ישראל ג, ירושלים תשס"ב, עמ' קכו.

11 קבוצות חסידיות נוספות מחייבות לערך הקדושה, אך חסידות גור מעגנת אותה, יותר מכל קבוצה חסידיית אחרת. בפרקטיקות מחמירות ומחייבות במיוחד סביב הקשר שבין החסיד לאשתו. למופע של הקדושה בחסידות נוספות, ראו: B. Brown, "Kedusha" – The Abstinence of Married Men in Gur, Slonim, *Jewish History* 27, 2-4 (2013), pp. 475-522 and Toldos Aharon.

12 מקורו של רעיון זה ברבי מנחם מנדל מקוצק, שחסידות גור הושפעה מדרכו. ראו: א"י השל, קאצק – אין געראנגל אמתדיקייט 1, תל-אביב 1973, עמ' 246.

13 כך התרשמתי אני מראיונות עם נשים גוראיות. לפרשנות שונה למחוזות של דאגה וכבוד, ראו: י' הרשקוביץ, "תכלית הבריאה היא האיש": מעמר האישה להלכה ולמעשה בפולמוס על אופי ההדרכה הזוגית בחברה החרדית", מ' שילה וג' כ"ץ (עורכים), מגדר בישראל: מחקרים חדשים על מגדר ביישוב ובמדינה, שדה בוקר תשע"א, עמ' 623-647.

קבוצת ההתייחסות

בדומה לקבוצות תרדיות אשכנזיות אחרות, חסידות גור רואה את עצמה כממשיכת דרכה של החברה היהודית המסורתית שהתקיימה במזרח אירופה לפני השואה.¹⁴ לא ידוע לנו רבות על רפוס המשפחה, על הקשר הזוגי ועל יחסי הכוחות שבין האיש לאשתו באותה החברה. אף על פי שרב הנסתר על הגלוי, פיסות המידע על הזוגיות היהודית במזרח אירופה עשויות לשפוך אור על הקשר הזוגי בחסידות גור בת זמננו ולהמחיש לנו כיצד גם בחברה שמקנה יתרון היררכי לגברים נשים קוגנות להן עמדת כוח, ואלה משפיעות על מערכת היחסים הזוגית.

חוקרי החברה היהודית במזרח אירופה מגדירים את המשפחה באותה העת כמוסד פטריארכאלי שנשלט על-ידי האב.¹⁵ אולם עיון בספרות הזיכרונות של יהודים מסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20, כמו גם קריאת הפרוזה שנכתבה באותה העת וביקשה לשקף את אורח-החיים המסורתי, מצביעים על תמונה מורכבת יותר.¹⁶

במצאות החיים של אותה תקופה לא הייתה המנטאליות הפטריארכאלית הגורם היחיד שעיבב את הזוגיות, ולסגנון האישיות של האיש והאישה היה משקל משמעותי בהגדרת מערכת היחסים שביניהם. נוסף לכך הושפע הקשר הזוגי מעיסוקן של כל אחד מבני הזוג בפרנסת המשפחה. לדעתה של פרוש, החברה היהודית המסורתית הועידה לנשים את הספירה הביתית,¹⁷ והיה זה לא מקובל שגבר יעסוק באחת ממלאכות הבית או שיטפל בילדים.¹⁸ אולם בפועל, הדגם של אישה הספונה בביתה ומתרכזת בטיפוח הבית והילדים הומר בדגם נשי שבו האישה עוסקת בפרנסה.¹⁹ לעתים היא אף הייתה מפרנסת יחידה, במקרים שבהם הקדיש בעלה את זמנו ללימוד תורה.²⁰

- 14 ראו: מ' פרידמן, החברה התרדית: מקורות מגמות ותהליכים, ירושלים 1991, עמ' 4.
- 15 ראו לדוגמה: ד' כנעני, הבתים שהיו: פרקים בהוויית המשפחה היהודית בדורות האחרונים בספרות העברית והיירית, תל-אביב תשמ"ו, עמ' 79-92; י' כץ, מסורת ומשבר: החברה היהודית במוצאי ימי הביניים, ירושלים תשמ"ו, עמ' 164; א' פרוש, נשים קוראות: יתרונה של שוליות בחברה היהודית במזרח אירופה במאה התשע-עשרה, תל-אביב תשס"א, עמ' 44.
- 16 על המעמד הבעייתי של ספרות זיכרונות ושל סיפורת כמקורות היסטוריים, ראו לדוגמה: ע' אטקס, "משפחה ולימוד תורה בחוגי הלומדים בליטא", ציון, נא, א (תשמ"ו), עמ' 91; ד' אסף, "חסידות פולין במאה ה-19: מצב המחקר וסקירה ביבליוגרפית", ר' אליאור, י' ברטל וח' שמרוק (עורכים), צדיקים ואנשי מעשה: מחקרים בחסידות פולין, ירושלים תשנ"ד, עמ' 376; ח' שמרוק, "דברים כהווייתם ודברים שכרמזין ב'מגלה טמירין' של יוסף פרל", ציון, כא (תשט"ז), עמ' 92-99.
- 17 ראו: פרוש, נשים קוראות, עמ' 63.
- 18 ראו: כנעני, הבתים שהיו, עמ' 85; M. Zborowski & E. Herzog, *Life Is With People: The Culture of the Shtetl*, New York 1962, pp. 124-125, 130.
- 19 ראו: פרוש, נשים קוראות, עמ' 44-52. על עבודותיהן של נשים יהודיות במאות ה-17 וה-18, ראו: מ' רוסמן, "להיות אישה יהודיה בפולין-ליטא בראשית העת החדשה", י' ברטל וי' גוטמן (עורכים), קיום ושבר: יהודי פולין לדורותיהם ב, ירושלים תשס"א, עמ' 415-434.
- 20 ראו: כץ, מסורת ומשבר, עמ' 164. וראו עוד: אטקס, "משפחה ולימוד תורה בחוגי הלומדים בליטא", עמ' 101; C. Baum, "What Made Yetta Work? The Economic Role of Eastern European Jewish Women in the Family", *Response*, 18 (1973), pp. 32-35. היקפיה של תופעה זו אינם ידועים, והם כפי הנראה מצומצמים יותר ממה שמתקף בספרות התקופה. ראו: כנעני, הבתים שהיו, עמ' 91.

העובדה שנשים שלטו בשפת המדינה הקנתה להן אפשרות לנהל משא ומתן עם גויים, ויתרון זה השפיע גם-כן על עיצוב הקשר הזוגי.²¹ גם כשניהל האיש את העסק, הוא העדיף לשלוח את האישה לעמוד מול הרשויות כיוון שידעה את שפת המדינה.²² למרות העיסוק של נשים אלה בפרנסה ותלותו של הגבר בהן, בתוך הבית נשמרה חלוקת התפקידים המסורתית. הנשים היו צריכות להכין אוכל, לנקות את הבית וללכת לנהר הקרוב כדי לכבס.²³ עם זאת, יש הטוענים כי העיסוק הכלכלי של הנשים השפיע על אישיותן והפך אותן לחזקות, תודות לשון רבוטות, ואת הגברים לטיפוסים צייתניים וחלשים, ולמעשה הנשים היו אלה אשר קיבלו את כל ההחלטות החשובות בבית והגברים רק צייתו.²⁴ עמדת הכוח של האישה במערכת הזוגית לא הייתה רק תוצר של חלוקת התפקידים שבינה לבין בעלה, אלא יש לוקוף אותה אף לגיל הנישואים המוקדם ולרפוס הנישואים המטרי-לוקאלי, שבו הזוג עבר להתגורר לאחר הנישואים בבית הורי הכלה.²⁵ מאחר ששני בני הזוג היו בגיל ההתבגרות, היה יתרון לנערה שנבע מהתבגרותן המוקדמת יותר של בנות. נוסף לכך נשארה הנערה להתגורר בבית הוריה, ואילו הנער נאלץ להתמודד עם הפרדה מכור מחצבתו ועם חיים בקרב משפחה זרה.²⁶ אף הכישלון בתחום יחסי האישות, שהיה לא פעם מנת חלקם של הנערים הצעירים, הציב אותם בעמדת נחיתות אל מול רעיותיהם.²⁷ גם אם עוכו בני הזוג את בית ההורים עם השנים, פערי ההתבגרות הצטמצמו והכשירות המינית של הנער הכשילה, אין זה מן הנמנע שדפוס היחסים שהתעצב במהלך השנים הראשונות של הנישואים המשיך ללוות את הזוגיות של השניים. המסקנה המתבקשת ממידע זה היא שהחזות הפטריארכאלית של החברה היהודית מטעה, וכי בפועל היחסים הזוגיים היו מורכבים בהרבה.

בין איש לאישה

הגבריות והנשיות נתפסות בחסידות גור, כמו בשאר החברה החרדית, כשתי מהויות נבדלות ושוונות.²⁸ אין זו תפיסה מהותנית כמו זו שיצאה מבית-מדרשן של גנסי צ'ודוראו או קרול גיליגן, הטוענות שקיימים הבדלים בין המינים אך אלו אינם מולדים או גנטיים אלא תוצר של יחסי אובייקט עם האם בשלבי הילדות הראשונים.²⁹ התפיסה הגוראית טוענת שהמהות הנשית

- 21 ראו לדוגמה: א"ב גוטלובר, זיכרונות ומסעות א, ירושלים תשל"ו, עמ' 86.
- 22 ראו: C. Freeze, *Jewish Marriage and Divorce in Imperial Russia*, Hanover and London 2002, p. 65.
- 23 שם, עמ' 67.
- 24 שם, עמ' 68.
- 25 שם, עמ' 52.
- 26 ראו: אטקס, "משפחה ולימוד תורה בחוגי ה'לומדים' בליטא", עמ' 94.
- 27 ראו: פרוש, נשים קוראות, עמ' 53-54.
- 28 על המהותנות בתפיסה החרדית, ראו: ב' בראון, "ראין שיור רק התורה הזאת", ארץ אחרת, 41 (תשס"ז), עמ' 64-65.
- 29 ראו: ק' גיליגן, בקול שונה: התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האישה, תל-אביב 1982; N. Chodorow, "Being and Doing: A Cross-Cultural Examination of the Socialization of Males and

והמהות הגברית הן מולדות ואימננטיות לזוהת האישית: "אם הקב"ה ברא אישה לאחר שהיה כבר איש, זה בגלל שהוא רצה להוסיף משהו חדש לעולם. השוני החיצוני מלמד על זה שיש שוני פנימי, אישיותי. המהות הגברית והנשית משלימות אחת את השנייה והעולם זקוק לשתיהן כדי להתקיים".³⁰ החברה הגוראית יונקת את השקפת עולמה מהאמונה שהאל הוא זה שברא את העולם, ושהוא ממשיך לקיים ולהוביל אותו לקראת ייעודו. מתפיסה זו עולה שכל מה שקרה או קורה בעולם נעשה בהתערבותו הישירה ומקופלת בו משמעות. כך מובנת הכפילות האנושית בבריאת העולם כיצירה של שתי מהויות אנושיות המשלימות זו את זו ומקיימות ביניהן תלות הדדית. המהויות הנפרדות של נשים וגברים מקבלות הגדרות מוחשיות בסדרת הרצאות הכנה לחיי משפחה שמייעדת לכלות גוראיות. המורה³¹ קובלסקי אומרת בהקשר זה את הדברים הבאים:

האברבנאל בספר בראשית פרק ב פסוק יח אומר: "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו" – בניגוד הטבעיים משלימה אותו: שהיא תעסוק בתיקון מזונותיו והוא יפנה להשגת השלמות, ולכן לא בראם כמו החיות. כנגדו – כנגד משלימה. ניגוד הטבעיים – מהו ניגוד הטבעיים? כמה שזה יראה לכן מוזר גברים צריכים כבוד. גבר צריך כבוד, אישה צריכה תשומת-לב.³²

בפירוש שקובלסקי מתכוונת אליו נכתב כך:

...הגנה ראה הבורא יתברך שלא היה טוב לשלמות האדם היותו לבדו לפי שיצטרך מהיותו גשמי לתקן מזונותיו וצרכי ביתו, ואם האדם יתעסק בזה יטריד בו זמנו ולא יפנה להשגת שלמות נפשו. לכן היה מן הראוי לעשות לו עזר כנגדו והיא הנקבה שתעבדהו ותתקן לו צרכי הבית והמזון, ובזה האופן תהיה גם היא הכרחי בענין שלמותו... אך אמנם אם היה העזר לאדם אדם אחר זכר כמוהו לא ירויח בזה כלל כי גם הוא יצטרך לעזר אחר שיתקן ויכין צרכיו ומזונותיו כדי שיהיה לו פנאי להתעסק במושכלות. ולכן ראוי לעשות לו עזר שיהיה כנגדו ר"ל [רצה לומר] מקביל לו באופן מה, והוא שתהיינה פעולות אותו העזר מקבילות לפעולות האדם, כי הגנה העזר שהיא האשה תתענג ותחשוב למעלה בהתעסקה בתיקון המאכל, והאדם יחשוב זה לעמל מכאיב ובזה הדרך היתה האשה עזר לאדם שהיות פעולותיה נגד פעולותיו ומקבילות אותן.³³

Females", V. Gornick & B.K. Morgan (eds.), *Woman in Sexist Society – Studies in Power and Powerlessness*, New York 1971, pp. 259-291. ניתן לומר בהכללה שהחשיבה הפמיניסטית, לגוניה השונים, נוטה לרחות את העמדה הנשית היא מהות מולדת בטענה שהיא מונעת אפשרות לשינוי. על הדילמה של המהותנות ראו: D. Fuss, *Essentially Speaking: Feminism, Nature and Difference*, New York 1989.

30 ריאיון עם גיטה, 30.5.2006.

31 כך מכנות בנות בחסידות גור את מורחותיהן.

32 קובלסקי, זיווג מן השמיים, סדרת קלטות של שיחות לכלה הגוראית.

33 ראו: י' אברבנאל, פירוש על התורה, בראשית ב, יח. בהמשך דבריו מתייחס אברבנאל לכך שבני-אדם שונים מבעלי-חיים, בעוד שהאחרונים באים במגע רק על מנת להזדווג, הקשר בין איש ואישה אינו מסתכם בהולדת ילדים אלא האיש זקוק לעזרת האישה. את ההבדל שבין חיות לבני-אדם הזכירה קובלסקי רק באופן חלקי כפי שמתבקש מגרדי הצניעות הגוראיים.

“אישה שאינה טפלה לבעלה היא הריגה” – הזיקה בין בני הזוג בחסידות גור

קובלסקי בוחרת לסמוך את דבריה על פרשנותו של אברכנאל, תוך דחיית קולות פרשניים אחרים דוגמת זה של בן דורו, הרב יצחק עראמה.³⁴ היא מוצאת בדבריו חיזוק להשקפה שלפיה קיימים ייעודים שונים לגברים ונשים. על הגברים לעסוק ב'מושכלות', כלומר בעניינים מופשטים-רוחניים, והנשים צריכות לדאוג לצרכים החומריים שלהם. עוד טוען אברכנאל שכדי שנים תוכלנה למלא את ייעודן, הוטבע בהן הטבע לאהוב לבשל, כעוד שנברים סולדים מטבעם מעיסוק זה.

מתוך הראייה הדיכוטומית שאותה מציגה קובלסקי באמצעות פירושו של אברכנאל, היא מוסיפה את עמדתה לגבי הצרכים השונים של גברים ונשים וקובעת שלגברים יש צורך בכבוד ולנשים בתשומת לב. לא כל הנשים ששיתפתי אותן בתובנות של קובלסקי לגבי צרכי הכבוד של גברים וההזדקקות לתשומת-לב של נשים, הזדהו איתן. לעומת זאת כולן הסכימו לגישה המהותנית ולכך שתפקידם של הגברים הוא להגשים יעדים רוחניים ותפקיד הנשים הוא לעזור להם בכך. הנשים לא חלקו גם על הרעיון שיש כגבריות ובנשיות ממדים נלמדים, אך לא ידעו לשרטט את הגבול המדויק שבין המולד לבין הנלמד. בדברים אחרים שאמרה קובלסקי היא ייצגה באופן מדויק יותר את דעת הנשים הגוראיות ששוחחתי איתן:

הניגוד ביניהם יוצר את השלמות. הניגוד הוא שהיא צריכה לדאוג לדברים הגשמיים והוא צריך לדאוג לדברים הרוחניים. לו יש טבע – צרכים מיוחדים משלו, ולאשה יש טבע וצרכים מיוחדים משלה. ברוך ה' שאינם שווים ואינם דומים וכך נוצרת השלמות. ככל שיש ניגוד ישנה שלמות. אבל כשרוצים להיות שווים וכשיש שוויון אז השלמות רחוקה.³⁵

דבריה של קובלסקי שלפיהם “כשיש שוויון אז השלמות רחוקה” ניתנים להסבר במספר אופנים:

1. הסבר פילוסופי – מאחר שהתנאי ליצירת מציאות שלמה הוא הימצאותם של כוחות מנוגדים המייצגים את כל קשת המציאות, אם גברים ונשים יביאו לידי ביטוי את אותם הכוחות לא תתאפשר שלמות.
2. הסבר פרקטי – כאשר רוצים שוויון במובן של זהות ודמיון כמעשים לא מתאפשרת שלמות, מכיוון שישנם תחומי עשייה שנשארים בלתי מכוסים.
3. הסבר מהותני – כשגברים ונשים מתנהגים באופן שווה הם מתנכרים למעשה לאישיותם הייחודית, ומרחיקים את תחושת השלמות מהחברה והמשפחה.
4. הסבר מדרגי – גברים ונשים אינם שווים, אלא מתקיימת ביניהם היררכיה. כל ניסיון של נשים לערער על היררכיה זו פוגם בשלמות החברה והמשפחה.

משיחותיי עם נשים גוראיות למדתי שרובן מזדהות עם כל ההסברים הללו לדבריה של קובלסקי. בניגוד לכמה ממעצבי החשיבה הפמיניסטית, שקידשו את ערך השוויון בין בני-אדם,³⁶ נשים

34 ראו: י' עראמה, עקדת יצחק, בראשית, ישראל תשמ"ט, שער שמיני, פד ע"א.

35 קובלסקי, זיווג מן השמיים.

36 ראו: ג'ס מיל, “שעבוד הנשים”, ד' באום, ד' אמיר, ר' ברייר-גארב ואחרות (עורכות), ללמוד פמיניזם: מקראה, תל-אביב 2006, עמ' 44. לדבריו במלואם, ראו: J.S. Mill, *On Liberty and Other Writings*, Cambridge, New York and Melbourne 1989, pp. 117-217.

גוראיות אינן מתביישות להודות שלדעתן לא צריך להתקיים שוויון בין אנשים ולא בין גברים לנשים. יתרה מכך, במבנה הבלתי שוויוני של העולם הן ממקמות את עצמן במוך מהגברים.³⁷ לדעתן, התפיסה הבלתי שוויונית אינה תוצר של יחסי-כוח בלתי שווים אלא של הסדר הנכון שאותו קבע האל כדי שהעולם יתפקד בצורה אופטימאלית:

אין שוויון בעולם. יש עשירים ויש עניים, יפים ומכוערים, בריאים וחולים. השאיפה לשוויון נראית לי לא מציאותית ולא אמיתית. אני חושבת שהתשובה היהודית לחוסר השוויון בין אנשים היא, שהקב"ה הועיד לכל אחד תפקיד אחר בעולם, ומציאות החיים שלו עוזרת לו להגשים תפקיד זה. ולכן הדבר החשוב ביותר הוא, שאדם ישאף למלא את התפקיד שלו על הצד הטוב ביותר. הוא לא צריך לחשוב איך הוא יהיה כמו השני, אלא איך הוא יהיה מה שהוא צריך להיות באופן השלם ביותר.³⁸

לדעתה של חנה אין מודל אנושי אידיאלי אחד, וערכו של האדם אינו נקבע לפי מידת הדמיון שלו אליו. על כל אדם נגזרה מציאות חיים שונה, וערכו נקבע לפי מידתו יכולתו להגשים את עצמו בתוך מציאות זו. בתרגום למישור המגדרי, מעבירה חנה את הדיון במושג השוויון משאיפה לזהות בין גברים לנשים, לקבלת השונות והגעה לשלמות מתוכה.

למרות מיקומן המשני במדרג התברתי, מרגישות הנשים הגוראיות שיש להן תפקיד חשוב ומשמעותי. הספרה הביתית שהן מופקדות עליה אינה נחשבת בחברתן לבזויה, אלא להפך; בזכותן ומתוך תלות בהן מתאפשר העיסוק ברוחניות.³⁹ נוסף לכך, הספרה הביתית אינה רק מקום חומרי, זהו בית הגידול ובית החינוך של דור ההמשך.⁴⁰

היררכיה והכנעה⁴¹

פן נוסף של השונות המגדרית מתבטא בהיררכיה שקיימת בין בני הזוג.⁴² ההיררכיה מבטאת את מערך הסטאטוס של המשפחה ובנוסף לכך היא יוצרת יחסי כפיפות של האישה לבעלה:

37 התפיסה ההיררכית שבה האישה היא משנית איש מאפינת את תפיסת העולם של קבוצות שמרניות רבות. ראו לדוגמה: H. Hardacre, "The Impact of Fundamentalisms on Women, the Family, and Interpersonal Relations", M.E. Marty & R.S. Appleby (eds.), *Fundamentalisms and Society: Reclaiming the Sciences, the Family, and Education*, Chicago and London 1993, p. 132

38 ריאיון עם חנה, 3.1.2006.

39 והשוו: ח' הרצוג, נשים ריאליות: נשים בפוליטיקה המקומית בישראל, ירושלים 1994, עמ' 26-49, הטוענת שיש היררכיה בין הספרה הפרטית לציבורית ונתיחתן של הנשים תיפטר רק באמצעות כניסתן למרחב הציבורי ובעיקר לפוליטיקה.

40 לנשים אחרות שתופסות את עבודת ההאכלה כדרך לביסוס הקשר והתקשורת בינן לבין הקרובים להן, ראו: M. Devault, *Feeding the Family: The Social Organization of Caring as Gendered Work*, Chicago 1991.

41 הכוונה להכנעה עצמית ביחס למישהו ולא להכנעה של האחר.

42 להרחבה על התפיסה ההיררכית במסורת היהודית, ראו: ת' רוס, "המרד הקדוש של האישה הדתית-לאומית כגשר בין הלכה ודמוקרטיה", א' שגיא ור' שוורץ (עורכים), מאה שנות ציונות דתית: היבטים רעיוניים, רמת-גן תשס"ג, עמ' 447-448.

“אישה שאינה טפלה לבעלה היא חריגה” – הזיקה בין בני הזוג בתסידות גור

הראב”ד בהקדמה לספרו ‘בעלי נפש’ כותב שלא תהיה האישה אצל האדם כבהמה, כנקבה אצל הזכר שאינה מקבלת עליה שלטונות הזכר, ולא עומדת אצלו לשרתו, אלא זה חוסף מפני זה.⁴³ זאת אומרת מה בעצם ההבדל בין בעל ואישה אצל האדם והבהמה? שהאישה תקבל שלטונו של הבעל ותעמוד עליו לשרתו. זאת אומרת... שתראג לכל הצרכים הגשמיים של הבעל, למה שהוא חושב שהוא צריך ולא למה שאני חושבת שהוא צריך.⁴⁴

לפי דברי קובלסקי, מותר האדם מהבהמה בכך שהאישה מסוגלת לקבל על עצמה את שלטונו של בעלה, לשרת אותו ולדאוג לכל צרכיו הגשמיים. היא בוחרת לתאר את הקשר הזוגי במינוחים חדים, ומצהירה מספר פעמים בשיחתה שהאישה צריכה לקבל את מרות בעלה. נוסף לכך, היא מפנה אליה דרישה להרגיש פחותה ממנו. קבלת המרות אינה באה רק כתגובה לדרישות הבעל אלא שהיא מצטיירת כערך אליו צריכה האישה לחתור:

א(י)שה בגימטריה שווה 306, איש בגימטריה שווה 311. ‘מצא אשה מצא טוב’⁴⁵; אם האיש במקומו (311) והאישה היא קצת פחות מהבעל (306), והיא מרגישה את עצמה פחות מהבעל והיא מקבלת את מרותו – מצא טוב. אבל ‘מוצא אני מר ממוות את האשה’⁴⁶; אם מוסיפים ל-306 את ה-5 של האות ה, אם היא מרגישה שאני והוא שווים והיא לא מקבלת את מרותו, לא מקבלת את בעלותו, או מר ממוות. אפשר לחיות עד 120 אבל זה יהיה מר ממוות. ‘ואשה בכל אלה לא מצאתי’⁴⁷: אם האישה מוסיפה לעצמה את האות ו והגימטריה שלה היא 312 – אם היא מרגישה את עצמה מעל הבעל, זה לא טוב. זה הכל תלוי באישה!⁴⁸

המורה שטיין משתמשת במושג ‘הכנעה’ כמושג המארגן את הזיקה של האישה לבעלה ומבטאת כך עמדה טוטאלית יותר מ‘קבלת מרות’:

וכאן אנחנו נפגשות עם המושג הכנעה. כשלמדנו את המושג הזה בסמינר חשבנו שלא מכינים אותנו לחיים, כי לא אמרו במפורש שום דבר. אבל הנה יש לנו מושג שלמרות שנבחנו עליו ואמרנו לו שלום ולא להתראות, פתאום אנחנו נאלצות לשלוף אותו, כי זאת בעצם מילת המפתח. אני זוכרת כשגרנו בערד היתה גננת שהיתה לה עוזרת, והעוזרת הזאת נורא התעצבנה שהיא לא נהייתה גננת, ונורא רצתה להיות גננת. אז כל בוקר היא באה כמה דקות לפני הגננת והיתה מתחילה להתפלל עם הילדים ‘מורה אני’. מלחמת מעמדות, מה הלך בגן הזה, סתם כאלגן. הילדות לא ידעו עם מי ללכת, כל הזמן היה

43 ראו: אברהם בן דוד, בעלי הנפש, ירושלים תשכ”ה, עמ’ יר.

44 שמעון קובלסקי, זיווג מן השמיים.

45 ראו: משלי יח, כב.

46 ראו: קהלת ז, כו.

47 ראו: קהלת ז, כח.

48 שמעון קובלסקי, זיווג מן השמיים.

מתח מי יתחיל ראשון ומי יסגור ראשון. מבנה הבית צריך להיות מאד ברור: יש גננת ויש עוזרת, יש בעל ויש העוזר כנגדו, שהתפקיד שלה בפירוש להיות מספר שתיים ולהתאים את עצמה למה שקורה בבית.⁴⁹

כפי שיתברר בהמשך, המושג 'הכנעה' הוא מרכזי בתפיסה החסידית והבנות נחשפות אליו בהקשרים שונים. רק עתה, ערב חתונתן, מתורגם מושג זה גם לחיי הזוגיות ומעצב אותם. שטיין מנמקת את העניין וטוענת ששני מלכים אינם יכולים לשמש ככתר אחד, ומאחר שהנהגה משותפת של המשפחה גדונה לכישלון, תפקידה של האישה לגמד את עצמה ולהשאיר את ההנהגה הביתית לבן זוגה.⁵⁰ בהמשך שיחתה מדגימה שטיין כיצד ההכנעה לובשת צורה פרקטית בחיי הזוגיות היומיומיים:

התקשרה אלי לפני פורים אישה שאחיה התארס והם רצו לשלוח משלוח מנות לכלה. בעלה, שהיה מאירופה, אמר לה שבאירופה לא מקובל לשלוח סלסלות, והוא רוצה שהם ישלחו דג אפוי וחלות לסעודת פורים כמו שהיה נהוג בביתו. אז היא אמרה לו: "אבל זה מצניק, מה נראה לך שאמא שלה לא תיתן לה דג בסעודה? היא לא תיתן לה פרוסת חלה? מה יחשבו עלי שאני שולחת דג וחלה לסעודת פורים, זה נורא לא מקובל. פה כלה בארץ מקבלת סלסלה, אני ממש אתבייש". היא התקשרה אלי ואני הייתי צריכה להיות יועצת מאולתרת לענייני שלום בית. אמרתי לה: "אני חושבת שאין לך ברירה פה, לא חכמה לשמוע בקול מישהו כשהוא צודק, חכמה לשמוע בקול מישהו שאת חייבת לשמוע בקולו גם ובעיקר כשהוא לא צודק, לא שאי אפשר לנסות להסביר, אבל בשורה התחתונה את מוכרחה לקבל מרות... גם אם המחיר הוא אי נעימות, כל מחיר שלא יהיה".⁵¹

מדברים אלה, ומסיפורים אחרים ששטיין מספרת, עולה ש'הכנעה' תובעת התבטלות עצמית מהאישה ודורשת ממנה לדחות את רצונותיה מפני רצונות בעלה, גם כאשר דעתה שונה ואף אם עתיד הדבר לגבות ממנה מחיר.

משמעותה של ההכנעה

כפי שצוין לעיל, הבנות הגוראיות מתחנכות על ברכי מושג ה'הכנעה' שבו הן נפגשות בהקשר דתי. מושג זה תופס מקום מרכזי בהשקפת העולם החסידית, כשהוא מכונה בשמות חלופיים כמו 'התבטלות' או 'ביטול היש'. יורם יעקובסון טוען שהתפיסה החסידית היא שהאדם מהווה אתר להתגלותה של ההוויה האלוהית.⁵² החסידות צופה פנימה אל גפשו של האדם ומבקשת לחשוף

49 שמעון שטיין, עוזר כנגדו.

50 ראו: תלמוד בבלי, חולין ס ע' מב.

51 שמעון שטיין, עוזר כנגדו.

52 ראו: י' יעקובסון, תורתה של החסידות, תל-אביב תשמ"ו, עמ' 26-43. וראו עוד: ר' אליאור, "יש ואין – דפוסי יסוד במחשבה החסידית", מ' אורון וע' גולדרייך (עורכים), משואות – מחקרים בספרות הקבלה ובמחשבת ישראל מוקדשים לזכרו של פרופסור אפרים גוטליב, ירושלים תשנ"ד, עמ' 53-74; הנ"ל, חירות על הלחות, ישראל חש"ס, עמ' 150-164; מ' אידל, החסידות: בין אקסטזה למאניה, ירושלים ותל-

“אישה שאינה טפלה לבעלה היא תריגה” – הזיקה בין בני הזוג בחסידות גור

אותה רובד אחר רובד, עד לחשיפתה של הנוכחות האלוהית. אין זו משימה פשוטה, מאחר שהאדם מטבעו מתגדר בתוך הווייתו הפרטיקולארית וכדי לקיים אותה הוא מתבדל, עד שנוצר חיץ בינו לבין ההתגלות של המלכות האלוהית שבקרבו.⁵³ כדי שהאלוהות שבקרבו תבוא לידי ביטוי צריך האדם לבטל את היש, כלומר את גילווי ישותו העצמית ההופכים אותו ליצור נפרד ונבדל המפר את האחדות עם האל. הביטול העצמי יסייע בעדו להסיר את המחיצות הסוגרות עליו ולהפוך את עצמו לכלי קיבול שאין לו כל ערך בפני עצמו, אלא ערכו בכך שהוא מאפשר לאור האלוהי להתגלות דרכו. מדובר כאן בתהליך תוך-אישי של התעלות והזדככות תוך כדי התקלפות מתודעת ה'אני'. מטרתו של תהליך זה היא לשחרר את האנרגיה הקיומית של האדם מהתרכוז בעצמו, ולהעתיקה למימוש הקשר עם ההווה האלוהית או עם הניצוץ האלוהי החבוי בפנימיות נפשו.

מדברים אלה עולה שהכנעה עצמית מגדירה בראש ובראשונה את יחסי האדם עם האל, אך היא אינה מסתיימת שם והיא רלוונטית גם בהקשר של חסיד כלפי האדמו"ר ואישה כלפי בעלה. בשלוש מערכות הקשרים הללו מאפשרת הכנעה לפרט לבטל את עצמיותו, ולהפוך על-ידי כך למיכל הקולט ומושפע מן האחר. בעוד האיש אמור לקלוט אל תוכו את רוחניותו של האדמו"ר המתווכ בינו וכין האל, נתבעת האישה, שאינה בקשר עם האדמו"ר, להיעשות מיכל הקולט את רוחניותו של האיש ולהתעצב על-ידו. לאה מסבירה את הדברים באופן הבא:

אצלנו בגור הנשים מחונכות להכנעה, הכנעה מוחלטת. שימי לב שאין מושג כזה חסידות יש רק חסידים, כי באמת היא בטלה, המציאות שלה לא עומדת בפני עצמה. כל המציאות שלה זה להיות עזר כנגד הבעל. כך אנחנו מונחים, זה לא שאנחנו רק אומרים את זה, אנחנו חיים את זה. אני חושבת שהעולם החרדי כך מתונך ואצל חסידי גור זה ממש בא לידי ביטוי, זה התבטלות כל הרצונות כנגד ההנהגה החסידית. הבעל מייצג את החסידות. את לא נפגשת עם הרָקָה, אז איך את מודעת לכל העולם החסידי? דרך בעלך. הוא מעין הרָקָה הפרטי שלך.

שאלה: את חושבת שאולי בגלל הכניעה גברים שולטים קצת בנשים בגור?
אני לא רואה את זה דרך ההיבט הזה. אני רואה זוגות שהבעל מאד חסידי וישנה הרמוניה כל כך יפה ומכבדת ביניהם, זה תלוי במידות ולא בחסידות.⁵⁴

מן הנאמר עד כה נראה שההכנעה שבה אנו עוסקים אינה מבטאת קשר של מדכא ומדוכא אלא של משפיע ומושפע. משום כך לאה אינה רואה אותה כסתירה להרמוניה זוגית וליחסי כבוד,

אביב תשס"א, עמ' 195-231; ר' ש"ץ אופנהיימר, החסידות כמיסטיקה: יסודות קוויאטיסטיים במהשבה החסידית במאה הי"ח, ירושלים תשנ"ח, עמ' 21-31; D.C. Matt, "Ayin – The Concept of Nothingness", R.K. Forman (ed.), *The Problem of Pure Consciousness: Mysticism and Philosophy*, New York 1990, pp. 121-159.

53 על-פי התפיסה החסידית, האלוהות שרויה בצורה אימננטית בפנימיותו של כל דבר שנמצא ביקום, כולל באדם. ראו: אליאור, חירות על הלוחות, עמ' 101; יעקובסון, תורתה של החסידות, עמ' 14-19. וראו עוד: ד' שורץ, אמונה על פרשת דרכים: בין רעיון למעשה בציונות הדתית, תל-אביב תשנ"ו, עמ' 64-67.

54 ריאיון עם לאה, 26.12.2006.

והיעדרם של אלה אינו תלוי בה. ההתבטלות העצמית שעליה מדברת לאה נתבעת מכל אדם, אלא שמושא ההתבטלות משתנה. לא ההישענות על העצמי, הבלטת הייחודיות ופיתוח עמדה ביקורתית הם יעדיהם הנשואים של חסידי גור, אלא היכולת להכפפה, לביטול הישות העצמית ולקבלה ממקור שחיצוני לאדם.

הרב נחום רוטשטיין, חסיד גור המשמש כראש ישיבת 'נזר התורה' בירושלים, היה יד ימינו של הרב ישראל אלטר והוא מחותנו של האדמו"ר מגור הגוכחי, קושר גם הוא את הכנעה האשה לבעלה למערכת הכוללת של הכנעה הנתבעת מכל אדם.⁵⁵ לדעתו, ישנן שלוש דרגות בהתבטלות והכנעה, שכל אחת עליונה מקודמתה: מי שאין לו דעה משל עצמו והוא הולך לגדול ממנו כדי שיוורה לו את הדרך הנכונה; מי שיש לו דעה והוא סבור שידע מה עליו לעשות ואף החל ללכת בדרך מסוימת, ובכל זאת מבטל את דעתו כלפי מי שגדול ממנו; ומי שיש לו דעה נוטל מעצמו את החירות להשתמש בה, משליט עליו את דעתו של מי שגדול ממנו ומעמיד את עצמו לגביו כאדם חסר דעת. הדרגה השלישית גדולה מהקודמת, כיוון שהאדם משליט את הגדול ממנו בכל דבר ודבר ולא רק בעניין ספציפי. כלומר, הוא פועל כאדם שאין לו דעת והכול בא ממי שהוא בטל כלפי. דרגה זו, טוען רוטשטיין, אינה נדרשת מאישה כלפי בעלה, אלא מהאיש והאישה כאחד כלפי האל, אך שתי הדרגות הראשונות של התבטלות נדרשות ממנה כלפי בעלה. לשון אחר, מטרת האדם היא להגיע להתמזגות מוחלטת עם רצון האל מתוך נטרול אישיותו האינדיבידואלית שבאה לידי ביטוי ברצון עצמאי. לעומת זאת, האישה אינה צריכה להתמזג עם בעלה בעוצמה שכוו וממילא מדובר כאן בהתבטלות עצמית צרה יותר, הממוקדת בפנייה לאיש כאשר האישה אינה יודעת מה לעשות, וקבלת דעתו ורצונותיו גם כאשר יש לה דעות ורצונות משלה. במקרה זה, כתחומים שאינם חשובים לאיש או שאין לו גניעה אליהם, יכולה האישה לשמר את אישיותה הנפרדת ולהביאה לידי ביטוי. האישה אינה נתבעת אפוא להימנע מפיתוח אישיות גבולת, אלא שעליה להכפיף את רצונה הנבדל בפני רצון בעלה.⁵⁶ דברי הרב רוטשטיין פורטים את רעיון הכניעה לפרטים מעשיים, המחדרים את ההיררכיה שבין בני הזוג ותובעים מהאשה עמדה נפשית-מטפיסטית של קבלה ודרישה קונקרטיה, שגבולותיה לא ברורים, להיות ממושמת לבעלה.

יישומה של ה'הכנעה'

ה'הכנעה' של האישה בפני בעלה מעוררת שאלות רבות: האם ניתן להבנות חברתית אדם כנוע או שישנם דגשות טבעיים שתרכות אינה יכולה לעקוף? האם ניתן לדבר על הכנעה מבלי שיהיה מכניע? האם כל אישה יכולה להיות כנועה ובפני כל בן-זוג? האם ניתן להרחיב את הפרשנות למושג 'הכנעה' ולכלול בו אופציות התנהגותיות נוספות? האם ניתן לשמר את פרקטיקת ה'הכנעה' כאשר החברה הסובבת דוחה ערך זה ומציבה תחתיו ערכים של שוויון? האם עוצמה

55 ראו: רוטשטיין, אבני זיכרון, עמ' תנא-חס.

56 השוו: S. Heschel, "Jewish Feminism and Women's Identity", R. Josefovitz-Siegel & E. Cole (eds.), *Jewish Women in Therapy: Seen but Not Heard*, New York 1991, pp. 31-39.

וכביעה יכולות לדור בכפיפה אחת?

שאלות אלה הולכות ומתחדדות כאשר בוחנים את הנשים הגוראיות ורואים שרבות מהן, כמו נשים חרדיות אחרות, הן בעלות מקורות כוח כמו פרנסה, השכלה ותפקידים חברתיים. במחקרה של מיכל גנץ, שבחן את נושא תכנון הילודה במשפחה החרדית, נשענת המחקרת על 'היאורית המשאבים', הגורסת כי מאזן הכוח במשפחה ובחברה יהיה לטובת השותף שתורם יותר משאבים לשותפות.⁵⁷ לפי זה, נשים שבידיהן יותר משאבים – בעיקר בתחום ההשכלה וההכנסה – צוברות יותר כוח מנשים החסרות משאבים אלו,⁵⁸ כוחה של האישה מתבטא בהגדלת חלקה בקבלת החלטות במשפחה ובמועור תלותה בבעלה, דבר המוביל ליחסים שוויוניים יותר. לטענתה, נשים חרדיות שצברו כוח מודעות למעמדן המיוחד, ודבר זה מאפשר להן, לדעתן, זכויות שאין לנשים אחרות. מנחם פרידמן עומד על כך שההשכלה החילונית של נשים חרדיות גבוהה בהרבה מזו של בעליהן ויש לכך השפעה הכרחית על מערכת היחסים שלהם.⁵⁹ נוסף לכך, אישה עובדת ובעלת השכלה מוגנת יותר מבחינה כלכלית אם נישואיה נכשלים. עובדה זו מחזקת את כוחה מול בן זוגה ואף משפיעה על העלייה במקרי הגירושין בחברה החרדית. גם יחסי הממון שבין בני זוג חרדים שונים מאשר בעבר, והם משקפים ומחזקים כאחד תפיסה שוויונית. הרב שלמה דייכובסקי, דיין לשעבר בבית הדין הרבני הגדול, מעיד על כך: “הנוהג למעשה, כולל במשפחות תרדיות ומשפחות של גדולי תורה, לראות את האישה כשווה לבעל ברכוש המשפחה. הדבר מתבטא ברישום משותף של דירת המגורים, בקניה ומכירה של רכוש, בהסכמה הדדית ובהורשת הרכוש המשותף לאישה לאתר אריכות ימיו של הבעל.”⁶⁰

עמדת הכוח שממנה נהנות הרבה מהנשים הגוראיות בקשר הזוגי מקשה, בוודאי על חלקן, לגלות עמדה כנועה כלפי בעליהן, וההתמודדות שלהן עם התביעה הדתית והחברתית לכך מולידה, כפי שנפרט מיד, דגמים שונים של תגובה.

1. הדגם המפויס

ישנן נשים שמזדהות לחלוטין עם תפיסת ההכנעה ועם הקונקרטיזציה שלה, ואינן חוות את מעמדן, או את מעמדו של בן זוגן, בתוך המערכת הזוגית כמשתנה המשפיע עליה. לדעתן, מקורה של ההכנעה בצורך הנשי בהישענות על הבעל ויותר מכך בתפיסה הרוחנית של הזוגיות כמערכת שבה האישה טפלה לאיש. טפלות זו אינה בחירתית והיא אינה מותנית ברצונה של האישה, אלא בהבנה שההפנמה שלה משרתת את רצון האל ואת הייעודים שתבע במסגרת הזוגית. הנשים

57 ראו: מ' גנץ, ילודה וכוח נשי בחברה החרדית בישראל, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן 2002.

58 על כוחן של נשים בעלות משאבים כלכליים, ראו: S.J. Rogers, “Dollars, Dependency, and Divorce: Four Perspectives on the Role of Wives Income”, *Journal of Marriage and Family*, 66, 1 (2004), pp. 59-75.

59 ראו: פרידמן, האישה החרדית, ירושלים 1998, עמ' 12; הנ"ל, החברה החרדית, עמ' 56-57. על ההשכלה כגורם מרכזי, ראו: י' מרקוס ונ' דורון, משפחות צעירות בישראל, תל-אביב 1988, עמ' 103.

60 ראו: ש' דייכובסקי, “הלכות השיתוף – תגובת הרב שלמה דייכובסקי”, תחומין, יט (תשנ"ט), עמ' 217.

ה'מפויסות' אינן מנסות לעקוף את ההכנעה אלא מתמזגות איתה ומרגישות שכך הן עובדות את האל ותורמות לקיום הסדר הנכון בעולם. כך מסבירה זאת שושנה:

כתוב: "כל הנודרת, על דעת בעלה נודרת".⁶¹ האישה הנשואה בעיניהם של חז"ל, במהותה, בפנימיותה רוצה לעשות את רצון בעלה. לכן כאשר היא נודרת, מכל סיבה שהיא, יש לבעלה אפשרות להתיר את הנדר. למה כתוב "כל" הנודרת, מה המילה "כל" באה לציין? אישה מכל סוג שתהיה, חייבת להיות טפלה לבעלה.⁶² אין הברל אם זו אישה משכילה ומלומדת או אישה פשוטה וביתית. אין הברל בין אישה הסומכת על בעלה בכל העניינים, לבין אישה המרגישה עצמה נשגבה וגדולה ממנו... על פי הכוונה של התורה, אישה שאינה טפלה לבעלה היא חריגה! ולכן כשהיא נודרת בשעת כעס, התרגשות, צער וכדומה, יש לבעלה את האפשרות להתיר לה את הנדר. הטפלות הזו מנחה אותנו בבניית הבית.⁶³

נכונותה של האישה לציית לבעלה אינה מתירה לו גלגות חוסר רגישות כלפיה, לפגוע בה או לנהוג בה כדרך שנוהגים בקבוצות שמרגיות רדיקאליות מסוימות המשתמשות בכוח ובאלימות כלפי נשים.⁶⁴ ישנה הכרה בקרב אנשי החסידות כי "יש מקרים שהבעלים הם בעייתיים, במקרה כזה יש קו פתוח ומטפלים נקודתית באותו הזוג".⁶⁵

2. הדגם התפקידי

הגישה התפקידית מייצגת נשים שמזדהות, כקודמותיהן, עם ההכנעה, אך נתקלות בקושי ביישום שלה. מודל זה מציג לנשים לראות בהכנעה תפקיד שעליהן לבצע. העמדה התפקידית תופסת את ההכנעה כמשימה שיש להתרכז בה, מבלי להפנות אנרגיה לגבירה במשמעויות ובהשלכות שלה. דברים אלה עלו בריאיון עם חני:

אני: מההיכרות שלי עם נשים גוראיות אני מוצאת הרבה מהן כנשים מאוד עוצמתיות ואני שואלת את עצמי, איך זה הולך ביחד עם כניעה?

חני: זה בכלל לא סותר. בלי ההיבט הרוחני אי-אפשר להבין את הדברים האלה, תדעי לך. וההיבט הרוחני הוא שאישה שמכניעה את עצמה לבעל ועושה את תפקידה, היא מקבלת הרבה. כשבן אדם מכניע את עצמו לאחר, הוא מכטל את המציאות שלו ומקבל את העוצמה של האחר, יש לו סיעתא דשמיא (עזרה משמים). ואישה שעושה את עבודת הכניעה נכון ומקבלת עליה באהבה, יכול להיות בכני – בכי לא סותר אהבה, היא יכולה

61 ראו: תלמוד בבלי יבמות כט ע"ב; נידה מו ע"ב.

62 להתייחסות נוספת לרעיון שהאישה טפלה לבעלה, ראו לדוגמה: רוטשטיין, אבני זיכרון, עמ' תמג.

63 ריאיון עם שושנה, 2.4.2006.

64 ראו הרדק (לעיל הערה 37), עמ' 140.

65 ראו להלן ריאיון עם יוכבר. להתייחסות חלקית לדרך שבה מגיבים בחברה החרדית לפגיעה באישה, ראו: מ' פרידמן, "שתיקות" ראמירות' בחברה החרדית, ח' הרצוג וכ' להד (עורכות), יורעים ושותקים, מנגנוני השתקה בחברה הישראלית, ירושלים תשס"ז, עמ' 113-119.

“אישה שאינה טפלה לבעלה היא חריגה” – הויקה בין בני הזוג בחסידות גור

לבכות הרבה, אבל לקבל את זה באהבה גדולה – היא זוכה שהיא מקבלת בעצמה את העוצמה הזו שמוקרנת החוצה ורואים את זה בחוש.

אני: אני מרגישה גם יסוד עצמאי בנושאים ולא רק עוצמה פנימית, אולי אני לא מזהה את היסוד הזה נכון ואולי הוא בא לידי ביטוי רק בחברת הנשים, אך מדובר לדעתי גם באיזון תקיפות.

חני: את רוצה לקרוא לזה מנהיגות, מובילות?

אני: יש בזה בהחלט יסוד של מובילות.

חני: כאשר האדם עושה את העבודה מההיבט התפקידי הוא תופס את החיים כתפקיד. הייתה לי עזרת, זה פשוט היה מרתק לראות איך היא עובדת, כשהיא התכופפה לדלי היא הייתה כמו מלכה. היא הגיעה מהיבט תפקידי: עשתה והלכה הביתה. לא דיברה הרבה, עשתה את זה בכזאת אצילות שאפשר להיות עוזרת עם דלי וסמרטוט ולהיות מלכה. יש בתפקידיות מובילות והנהגה. הנה יוסף, הוא היה בסוף למלך כי הוא תפס את כל הנושא מההיבט התפקידי. אנשים תפקידיים מובילים בחברה.

אני: מה שאת קוראת תפקיד זה מה שקורה כאשר מתנתקים רגשית מהסיטואציה, ומהמקום הזה מפסיקים להיות משועבדים לה, אלא הופכים להיות מישהו ששולט ומוביל את המצב?

חני: נכון, בחסידות אנחנו אומרים: תתרכזי בתפקיד ואל תתרכזי בך, תתרכזי בעשייה ואל תחשבי על עצמך.

אני: הכוונה לכך שתעשי את מה שהוא אומר לך, אבל תעשי את זה מתוך מודעות שאת בוחרת לעשות את זה כדי למלא את רצונו.

חני: שאלת המפתח של האדם התפקידי היא מה עליך לעשות ולא למה. למה הוא מתנהג כך? למה הוא עושה לי כך? ולמה ההורים שלו לא נתנו לו מספיק כוח? המילה למה מושכת אחורה וכובלת את הידיים. כשיוסף מגיע לצומת דרכים וממנה מתחילה כל ההתדרדרות של הגלות למצרים, זה היה כשהוא לא ידע מה לעשות. ואז הקב"ה מקדים תרופה למכה: "וימצאהו איש... וישאלהו האיש לאמר מה תבקש?"⁶⁶ באמירה "מה תבקש" יש מפתח של גאולה. אם אתה רוצה לשרוד ואתה רוצה לעבור את כל השנים הקשות שיועדרו לך תשאל את עצמך מה לעשות, תתמקד בעשייה.

חני רואה בכניעה של האישה לבעלה דבר הכרחי לקיומו של עולם, וכאמצעי שדרכו היא יכולה לקלוט לתוכה את עוצמתו הרוחנית של בן זוגה. בהתייחסות המשימתית להכנעה "יכול להיות בכי", כלומר האישה יכולה להישאר עם מעורבות רגשית, אך ברמה גבוהה יותר של הגישה התפקידית מתרחשת התנתקות רגשית מהסיטואציה שבה האישה מסגלת לעצמה עמדה של צופה. חני מרגימה את הדברים באמצעות עוזרת הבית שלה ומתארת אותה כאישה התופסת את

66 ראו: בראשית לז, טו.

עבודות הניקיון כתפקיד שעליה לבצעו. היא אינה מתמזגת עם התפקיד אלא שומרת על מרחק רגשי ממנו ומפתחת עמדה של אדם הצופה מבחוץ על הנעשה. הוצאת האיני מתוך מעשה הניקיון מצמצמת אותו לכדי פעולה טכנית שרגשות מנוטרלים ממנה, ובמקום שעוזרת הבית תתעצב על-ידי העיסוק שלה – היא זו שמעצבת אותו. במקביל לכך, לדעתה של חני, הראייה התפקידית של הכניעה מאפשרת לאישה לגבש זהות מנהיגותית, שכן היא נעשית מתוך עמדת כוח ותחושת שליחות. מעשה הכניעה במקרה זה אינו משעבד את הרוח אלא הופך למשימה מודעת שהאישה מנהלת אותה. נראה שגם רחל ארכוס, מנהלת מכון 'נתיבות' להכשרת מנחות הורים, מדריכה את הנשים הגוראיות לאמץ גישה תפקידית.⁶⁷ כך עולה מדבריה של זהבה:

אחותי הלכה לרחל ארכוס כי היו לה בעיות עם בעלה. שום דבר לא השתנה בבית שלה, אבל אחותי אומרת שבזכותה היא שינתה את הגישה שלה. לדוגמה היא אמרה לה: "כשהוא מתעצבן וכועס תגידי לו אם זה מה שאתה רוצה, אני מקבלת את זה". היא אומרת את זה בזהירות ובכבוד והיא טוענת שזה הרגיע אצלו משהו. רחל ארכוס מלמדת דרך שבה ממשיכים את הכבוד לבעל, אבל הדרך הזאת אולי תשנה משהו. התפיסה שלה היא "איזוהי אישה כשרה העושה רצון בעלה", אבל היא אומרת לנשים להגיע לזה ממקום אחר. לא ממקום שזה יפגע בהן, וזה ממש עוזר.⁶⁸

לפי דבריה של זהבה, רחל ארכוס מדריכה את הנשים להמשיך לשמר את המסגרת של "אישה כשרה העושה רצון בעלה", אך לשנות את גישתן לעניין. ההנחיה להגיד לבן הזוג "אם זה מה שאתה רוצה, אני מקבלת את זה", הופכת את האישה מפסיבית לאקטיבית; היא מעבירה את הכניעה לבעל תהליך של מודעות המקנה לה שליטה במצב ותחושת כוח מולו. העלאת הכניעה למודעות מאפשרת להתנתק מהאספקטים הרגשיים שלה, ולבצע אותה באופן 'תפקידי'.

3. הדגם המניפולטיבי

בדגם זה עוברת הכניעה לבעל הרחבה פרשנית נוספת שבה נשאר המעטפת, הרטוריקה של המושג בעוד האישה אינה מממשת אותו בפועל. הדגם המניפולטיבי מציע לאישה לנצל את ה'כינה היתרה' שלה כדי לעקוף את רצונו של בן זוגה, מבלי שהוא יבחין בכך ומבלי שהדבר יביא לעימות ביניהם. פעמים רבות עוביו של הגבול המפריד במקרה זה בין ה'כינה היתרה' לבין שקר, אינו עולה על חוט השערה. בשיחתה של קובלסקי לכלות מוצגת הפרקטיקה של דגם זה:

כולנו מכירות את המאמר "חכמת נשים בנתה ביתה ואיוולת בידה תעשנה".⁶⁹ חכמת נשים בנתה ביתה – זו אשתו של און בן פלת, ואיוולת בידה תעשנה – זו אשתו של קורת.⁷⁰

67 רחל ארכוס היא מנחת הורים שתלמידותיה מעבירות חוגי הורים בכל הקהילות הגוראיות בארץ. ארכוס בעצמה מגיעה להוצאות בקהילות אלה ו'איחוד מוסדות נור' שולח אליה, במימונו, זוגות הזקוקים ליעוץ אישי.

68 ריאיון עם זהבה, 17.7.2007.

69 דברים אלו הם שיבוש של הפסוק במשלי, ראו: משלי יד, א.

70 ראו: בבלי סנהדרין קי ע"א.

“אישה שאינה טפלה לבעלה היא חריגה” – הזיקה בין בני הזוג בחסידות גור

מה עשתה אשתו של און בן פלת? במושגים שלנו היא רצתה להשפיע על בעלה שלא יכנס למחלוקת. לא כתוב שם שהיא אמרה לו מוסר או שאמרה לו לא ללכת. היא ידעה שקשה מאוד להטיף מוסר לבעל וקשה עוד יותר לבעל לקבל מוסר. מה עשתה? היא נהגה בחכמה, חכמת נשים. היא נתנה לו לאכול גבינה כדי שיהיה צמא, ואחר כך נתנה לו לשנות יין כדי שיהיה עייף. ואז כשיבואו להעיר אותו הוא לא יוכל ללכת כי יהיה עייף. והיא ישבה בפתח האוהל. ישנם מדרשים שונים מה זאת אומרת שפָּרְעָה שערוה ראשה: יש מי שאומר שצעקה להם שהיא חופפת את הראש, יש כל מיני מדרשים על זה. או הוא ישן ולא יכלו להעיר אותו, ולכן הוא לא השתתף במחלוקת. אבל לא בגלל שהיא אמרה לו אסור או לא כדאי, ותראה משה רבנו הוא תלמיד חכם והוא הצדיק והוא הגאון – לא אמרה לו שום דבר, היא פשוט בחכמה מנעה ממנו מלהשתתף.⁷¹

המסר שעולה מדבריה של קובלסקי הוא שהריאדה המתקיימת בין האיש לאישה אינה שוויונית וממילא לא ייתכן שהאישה תגיב, תבקר, תשיג או תביע דעה על מחשבותיו ומעשיו של האיש. וכאשר הדרך לדו-שיח של שווים חסומה בפניה, הברירה שנותרת לה לביטוי עצמי היא הדרך המניפולטיבית. הגישה המניפולטיבית מתנגדת לשליטה הגברית ובאופן פרדוקסאלי היא ממירה אותה בשליטה נשית, גם אם זו אינה מתקיימת באופן מוצהר וישיר.

4. שוויון בתוך היררכיה

שלושת הדגמים הנזכרים רואים בהכנעה ערך שהאישה צריכה לפעול למימוש. תפיסת הכניעה שתוצג להלן רואה בכפיפות של האישה לבעלה ביטוי לקללה שהתקללה חוה “ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך”.⁷² לפי גישה זו, אין האישה אחראית על ביצוע הקללה אלא שזו מתקיימת מאליה מכוח גזרתו של האל. שחרור האישה מאחריות זו פותח פתח להגדרה מחדשת של מערכת היחסים בין האיש לאישה. הדגם של שוויון בתוך היררכיה חותר תחת היררכיה שבווגיות הגוראית אך בו בזמן משמר אותה.⁷³

בדבריה של יוכבד בנושא זה היא פותחת צוהר המאפשר להשקיף על מערכת היחסים הזוגית בחסידות גור, על מקומה של ה'כניעה' בתוכה ועל המתח שנוצר בעקבותיה. אף שהיא נמנית עם המעגל היותר פנימי של החסידות, משמשת כמורה באחד ממוסדותיה ומשתייכת למשפחה מיוחסת, יוכבד אינה מבטאת את הגישה הגוראית ההגמונית בנושא הכניעה. דבריה מעידים על דינאמיקה המתרחשת בחייהם של חסידים גור, ועל הדרך שבה חברי הקהילה מעבירים רעיונות ופרקטיקות תהליך של טרנספורמציה. במה שנוגע להכנעה של האישה לבעלה, מדובר במושג שאמנם קנה לו אחיזה בחסידות, אלא שהוא לא לווה בהסבר חד משמעי בנוגע למשמעותו ודרך

71 שמעון קובלסקי, זיווג מן השמיים.

72 ראו: בראשית ג, טז.

73 לדוגמה לנשים בעלות כוח במסגרת זוגית היררכית בחברה שמרנית אחרת, ראו: N.T. Ammerman, *Bible Believers: Fundamentalists in the Modern World*, New-Brunswick and London 1987, pp. 140-141.

ביצעו. בתוך הגדרתה הדיפוזית של ההכנעה ניתן לייצר טווח רחב של פרשנויות, שמטרתן לגשר בין העיקרון הקבוע לבין המציאות המשתנה. בזכות היכולת לתמרן ולהמיר את התכנים של ההכנעה, מתאפשר למעשה לשמר את רצף הקיום שלה. נבחן עתה את דבריה של יוכבד:⁷⁴

לבנות צעירות אני מסבירה שהכרכה עוברת דרך הבעל, והשפע עובר דרך הבעל. ואני נותנת דוגמאות כמה קשה לשמוע בקולו... אני אומרת להן שכניעה באה ממקום של המון כוח. אם היינו חושבים שכניעה באה ממקום של כניעה היינו מלמדים בסמינר לתפור ולהיות כמו הפיליפיני שסוחר את האדם שלו מפה לשם ומשם לפה, ולא אכפת לו כמה זמן ייקח כל דבר כי זה מה שיש לו בחיים לעשות. אני אומרת לבנות שאם את שלמה עם עצמך, טוב לך עם עצמך, ואת מעריכה את עצמך, ואת אוהבת את עצמך, ומקבלת את עצמך או יהיה לך גם יותר קל לקבל את הזולת ולשמוע בקולו. כי זה לא מאיים עלייך, על האישיות שלך ועל החשיבה שלך. המצב הזה מאוד קשה, כי גברים, שיהיו בריאים, מקיימים את הדבר של "והוא ימשול בך" בהתלהבות רבה. לבנות יש המון כישרונות והן באמת יודעות דברים, וזה קשה לומר היום "תשמעי בקולו"... יש בנות שמגיעות עם הרעיון של "עושה רצון בעלה" עד הגיהנום ועד העזאזל, סליחה על הביטוי, זה כלל כל כך לא מדויק. מה זה נקרא רצון בעלה? הבת שלי למדה אצל מדריכת הכלות הכי מרובעת ושמרנית בבני-ברק והיא אמרה לה ש"עושה רצון בעלה" זה לא שתעשי מה שהוא אומר, אלא שתעזרי לו לבנות את הרצון שלו. תראי איך היא פירשה את זה? למה היא פירשה את זה כך? כנראה שהיא גם הריחה את הקושי של להגיד לבן אדם: תעשה כלום מעצמך רק תשמע מה שאומרים לך כל היום וכל הלילה. אחרי שהיא למדה בסמינר ועשרים אלף פעמים שאלו אותה מה היא רוצה ונתנו לה לבחור, והתייעצו איתה מיליון פעמים, פתאום רוצים לעשות ממנה טְטָלָה. כשאני מדברת עם בנות נשואות אני מנסה להכניס להן את הרעיון של הידברות. גם כשפונים אלי באופן פרטני אני מכוונת להידברות.

שאלה: מהו הרעיון הרוחני של כניעה בפני הבעל?

תשובה: אנחנו לא קוראים לזה כניעה אלא "עושה רצון בעלה". זה רחוק מאד כרצף, "לעשות רצון" זה לשמוע בקול.

יוכבד סבורה שיש לדבר באופן שונה עם בנות ערב החתונה, ועם אלה שנמצאות מספר שנים לאחריה. עבור הכלות הצעירות צריך לצייר את התמונה האידאלית שלפיה השפע הרוחני מגיע לאישה דרך הבעל, ומשום כך עליה לקבל על עצמה את מרותו. בדומה לגישה התפקידית, גם כאן קבלת הסמכות של האיש אינה מתפרשת כעמדה פסיבית אלא כביטוי לעוצמה אישית ולעמדה פעילה. עם נשים נשואות יוכבד חושבת שיש לדבר באופן ריאלי יותר על הכפיפות שלהן לבני זוגן, ולהודות בכך שאין זה כה פשוט לדרוש מהן כפיפות זו. בתחילת דבריה היא מציינת את כישרונותיהן המרובים של הבנות ואת החינוך לבחירה שהן רגילות אליו, ובהמשך היא טוענת

74 ריאיון עם יוכבד, 17.10.2007.

“אישה שאינה טפלה לבעלה היא חריגה” – הויקה בין בני הזוג בחסידות גור

שיש להן יתרון על בן זוגן בידע וכיכולות שלהן לרתום אותו להסתגלות לחיי הנישואים. העובדה שגברים גוראיות וזכות בימינו למקום רחב יותר במשפחה ובחברה, מעכבת גם את יכולתן לקבל מרות מן הגברים שנופלים מהן בתחומים רבים. יוכבד מרככת את הדרישה להכנעה בפני הבעל ומעמידה אותה על הצורך לעשות רצונו, שמשמעותו לשמוע בקולו. אך גם הגדרה זו מסכה לה חוסר נחת והיא טוענת שיש בנות שמגיעות בעקבותיה “עד הגיהנום והעזאזל”.

בהמשך הריאיון מצמצמת יוכבד עוד ועוד את מרחב הכפיפות של האישה לבעלה:

שאלה: למה אישה צריכה לשמוע בקול בעלה?

תשובה: ככה הקב"ה קבע שיהיה בעולם. האישה התקללה “והוא ימשול כך”, ומאז ניתן כוח לגבר למשול וניתנו לו הכוחות והכלים לכך. השבוע התקשרה אלי אחת ממדריכות הכלות ודיברתי איתה על הנושא הזה. שאלתי אותה: את ואני, אף אחד לא שומע אותנו, אם היינו שומעות ככה לבעלים שלנו לאן היינו מגיעות? לכלה שיוצאת לדרך צריך להגיד לעשות רצון הבעל, אבל אחר כך את צריכה גם לתת לה כלים להיות בעמדה של מקבל, אבל לא בעמדה של מטומטם. בעל זה אדם שאת יכולה לדבר איתו. אבל הבעיה שהגברים מאוד מאוד חשדניים, הם לא כל כך אוהבים את זה, הם צריכים אזור נקי – מה הם רוצים היא תעשה. אבל הם לא מדברים עם בובה.

שאלה: איך אישה שיוצרת דיאלוג משמרת בכל זאת את העניין של “עושה רצון בעלה”?

תשובה: אני מסבירה להן שהמילה הסופית תהיה תמיד שלו. אני מאוד משדרת להן שצריך בשביל זה המון תבונה. את לא תסבלי מזה אחרי שהסברת את עצמך. יש מקרים שהבעלים הם בעייתיים, במקרה כזה יש קו פתוח ומטפלים נקודתית באותו הזוג. אנחנו מדברים על הסטנדרט, על האנשים הנורמאליים שחיים בתוכנו, שמוכנים להקשיב, לקבל דברים, להשתכנע.

שאלה: האם המסר שהאישה צריכה לעשות את רצונו לא מעודד את האיש לפתח עמדת כוח מול האישה?

תשובה: כשהם יוצאים לחיים אצלנו בגור הגברים לא יודעים שום דבר. כשבחורה יוצאת מהסמינר, היא יוצאת מהחיים... היא יודעת מה זה בנק, היא יודעת מה זה כסף, היא יודעת הרבה דברים שהוא לא יודע... בחודשים הראשונים הוא תלוי הרבה באישה, הוא צריך לשאול אותה על כל צעד ושעל כי היא יודעת הרבה יותר. יש כאלה שמשם יוצאים למבנה משפחה שהאישה משתלטה. אבל ברוב המקרים הם תופסים מהר מאוד את הכוח, זה קורה אחרי החודשים הראשונים שבהם הם קצת הולכים לאיבוד. כל אחד מקבל תמיכה וליווי ממדריך, הם לא לבד. מכוונים אותם ל'אתה תגיד', 'אתה תעשה', באופן אוטומטי הם מכוונים אותם למקום שלהם, בעדינות, בהדרגתיות אבל כמפורש.

שאלה: אותם גם מחנכים לדיאלוג?

תשובה: ממש לא. לא נגד, אבל ממש לא, ממש ממש לא. אומרים לו שאתה הקובע והיא לא אמורה לקבוע, במיוחד לא בתחומים הרוחניים. יש המון קביעות שהם קובעים אותם,

לא היה מזיק אם היו קצת מתנכים אותם לדיאלוג. זה קצת בעייתי עם כיוון החינוך שלנו, כל העניין שתהיה שמור ושלא תהיה מדי שיחה. זה דבר שאת צריכה להיוולד לתוכו, אחרת זה נשמע מפלצתי. אם היא יודעת שזה מה שהיא צריכה לעשות והיא מקבלת לזה כלים, אז היא תעשה את זה. הוא ישמור על החסידות ועל הענייניות והיא תהיה זו שתיתן את התכנים והטכניקה, וכך הם ילכנו את מה שצריך. תראי, יש לנו בזה קושי! הם לא יודעים לנהל דיאלוג, הם מאוד חשדניים, מאוד מאוימים. הם מפתחים מה יקרה לרוחניות של הבית, הם מפתחים למה היא תמיד צריכה להיות צודקת. משהי אמרה לי שהגברים לא כל כך יודעים להסביר את עצמם או הם יותר מנחיתים, והרבה פעמים מנחיתים בצורה של ביקורת, לא מתפשרים לשתף... בקטע הזה זה קצת מתנגש עם העקרונות, ועוד לא נמצא הבן אדם שמספיק ייתן על זה את הדעת.

שאלה: אילו כלים נוספים נותנים לבנות כדי שהן תוכלנה ליישם את עקרונות הכניעה?

תשובה: אנחנו לא כל כך פוגשים כניעה היום. הבתים מתנהלים לא כמו פעם, יש יותר מקום לאישה והנשים היום לא כל כך כנועות. הדברים היום הולכים הרבה יותר בתהליכים של ליבון, הרבה יותר מאשר פעם. הרבה מתוך כבוד ומתוך זה שהיא שומעת בקולו. הבנות שומעות בדרך כלל בקול הבעלים שלהן. במקביל לחינוך להעצמה זה זורם להן בדם כל הזמן. כל כך הרבה שירים הן שרות על הכניעה וציות, וכל כך הרבה מולטימדיית הן עשו על זה, וכל כך הרבה מחנות הן היו על זה.

שאלה: אבל אני מבינה שכל עוד שהן לא עומדות להתחתן לא מדברים איתן על ציות של אישה לבעלה?

תשובה: מדברים הרבה על 'לשמוע בקול' ועל הרבה. זאת עסקת חבילה, הן בהתחלה שרות "אשרי שאני בת חסיד" והן מתרגמות את הרעיון אחר כך לאשת חסיד. זה הולך עם החינוך ועם החלב.

שאלה: היישום של רעיון הכניעה היום זה 'לשמוע בקול', לעשות את מה שהוא רוצה?

תשובה: כן, לפחות ברציונאל.

שאלה: ולמעשה?

תשובה: ולמעשה, נשים לומדות כל מיני טכניקות כדי לשרוד. אבל אם את לומדת שאת צריכה לבקש כל אגורה מבעלך, אז את לומדת מדי פעם לקחת את העודף ולשים בצד, כדי שיהיה לך כשביל לנשום. זה לא להמרות את רצונם, לא לעשות דברים שהם לא רוצים.

שאלה: אז מה נשאר מהרעיון הרוחני של הקללה של "והוא ימשול בך"?

תשובה: מה שנשאר זה שבסופו של דבר גם אם היא לא עושה כלום לסובת העניין זה כך – הוא מושל בה.

הכלל של "איזוהי אישה כשרה העושה רצון בעלה" הוא כה מעורפל, לדעתה של יוכבד, שאין

“אישה שאינה טפלה לבעלה היא חריגה” – הזיקה בין בני הזוג בחסידות גור

לתמונה על כך שאחת ממדריכות הכלות מוציאה אותו מידי פשוטו ומסבירה אותו כהדרכה לאישה “לבנות את הרצון שלו”. לפי דרשנות זו, איזוהי אישה כשרה? העושה, כלומר המעצבת, את הרצון של בעלה. מן המקום הדיאלקטי שבו צריך לתת לאישה כלים “להיות בעמדה של מקבל אבל לא בעמדה של מטומטם”, מבכרת יזכר לרוקן כמעט לחלוטין את התביעה החברתית-דתית להכפפה של האישה לבעלה, ולהעמיד אותה על הדרישה לאפשר לו את המילה האחרונה – וגם זה לאחר דיון ביניהם.

יזכר מכוונת את הגשים לקשר של הידברות ובכך היא מקדמת דפוס שוויוני של קשר זוגי. אך בעוד היא מסוגלת לגשר באופן רעיוני בין הדרישה להיררכיה ובין תפיסותיה השוויוניות, היא רואה בכך קושי יישומי. הרצון לעדן את ההיררכיה שבין בני הזוג מתנגש עם המגמה הגברית לשמר ולחדד אותה. זאת ועוד, את האיש לא מתנכים לדיאלוג עם כה זוג, אלא “אומרים לו שאתה הקובע והיא לא אמורה לקבוע”. נוסף לכך שהגישה הדיאלוגית עומדת בסתירה להשקפת העולם ההיררכית, תולה יזכר את הקושי של החסיד בהיכרות עם אשתו כחוסר מיומנות בתקשורת בין אישית. מעבר למרכיבים אלה מושפעת הדרך שבה מתקשר האיש עם אשתו מחסידותו. השמירה על הקדושה מתיישמת אצלו, בין היתר, על-ידי הגבלת השיחה עם אשתו. התקשורת הדיאלוגית מעודדת את הצדדים לפרוס את מחשבותיהם ורגשותיהם ולגלות אמפתיה כלפי מחשבותיו ורגשותיו של הזולת, וממילא היא נושאת בחובה הזדמנות לקרבה המאיימת על שאיפותיו הרותניות של החסיד. יזכר אמנם מציעה שהאישה תיוזם הידברות והאיש ישמור על הענייניות שלה, אך היא מודה שיש כאן התנגשות של ערכים שטרם נמצא לה פתרון.⁷⁵ לבסוף, יזכר גותנת מקום לגישה מניפולטיבית: “אבל אם את לומדת שאת צריכה לבקש כל אגורה מבעלך, אז את לומדת מדי פעם לקחת את העורף ולשים בצד, כדי שיהיה לך בשביל לנשום”. בניגוד לקובלסקי שראתה בגישה זו התגלמות של בינה יתרה, רואה אותה יזכר כהתנהגות של בדיעבד, המשרתת צורכי הישרדות של נשים שאינן יכולות להידבר עם בני זוגן.

סיכום

בדומה לקבוצות חרדיות נוספות, חסידי גור דוחים את רעיון השוויון בין המינים. הזוגיות בחסידות היא היררכית, והנשים הגוראיות שרואיינו במסגרת מחקר זה תופסות את עצמן כמשניות לגברים. עמדה זו מתבטאת בעיקר בערך הסגולי של האישה, המגלם בתוכו פוטנציאל רוחני נמוך יותר מאשר למין הגברי. משניותה של האישה הגוראית אינה הופכת אותה לשולית מבחינה חברתית, אך היא מעצבת את הקשר הנשאי שבין איש לאישה המוגדר על-ידי נשים גוראיות בקשת רחבה של מונחים: שמיעה בקול, עשיית רצונו, קבלת מרות, הכנעה, התבטלות וטפלות. כל המונחים הללו, גם אם עברו בחלקם תהליך של צמצום ועידון על ידי הנשים, מבטאים יחסי כפיפות בין האישה לבין בני זוגה. דפוס יחסים זה אינו מתיר לאיש להתעמר באישה בכל צורה שהיא, אך הוא מגדיר לכל אחד מבני הזוג את מקומו במערך הסטאטוסים המשפחתי.

75 לדוגמה לנשים שאתגרו את גבולות השיחה הזוגית ויצרו בה דיאלוג רגשי, ראו: O. Benjamin, “Therapeutic Discourse, Power and Change: Emotion and Negotiation in Marital Conversation”, *Sociology*, 32 (1998), pp. 771-793.

המתבוננים על מערכת היחסים הזוגית בחסידות גור מבעד לעדשה של פרדיגמת הקונפליקט החברתי יטענו שההיררכיה וההכנעה מאפשרות לגברים לשמור את עליונותם בחברה, ולהשאיר את הנשים בעמדה נחותה יותר.⁷⁶ אך נשים גוראיות אינן רואות את החברה כזירה של קונפליקט בין גברים לנשים, והן סוכרות שההיררכיה שבין האיש לאישה מייצגת את הסדר החברתי הנכון שקבע האל. תפיסתם של חסידי גור היא כי השפע הרחני מגיע לאישה באמצעות בעלה, כשם שאליו הוא מגיע באמצעות האדמו"ר. ברמה הפרקטית הם סוכרים כי "אין שני מלכים יכולים לשמש בכתר אחד", כלומר, לא ייתכן ששני מנהיגים ינהיגו את המשפחה, ולמען טובתה צריך להגדיר את האיש שלו סגולות רוחניות גבוהות יותר כמנהיג ראשי, ואת האישה כמשנית לו.

במאמר הוצגו ארבעה דפוסי תגובה של נשים לדרישת ההכנעה לכן זוגן: דפוס מפויס, דפוס תפקידי, דפוס מניפולטיבי ודפוס שוויוני. הנשים שמייצגות את שני הדפוסים הראשונים, את הדגם המפויס והדגם התפקידי, הן נשים שמזדהות עם רעיון ההכנעה ומבקשות לקיים אותו, למרות הדיפוזיות שבו, גם אם הדבר קשה עליהן. לעומתן, אצל הנשים שמייצגות את שני הדפוסים הנוספים של ההכנעה, את הדגם המניפולטיבי ואת הדגם השוויוני, קיימת אמנם הסכמה רעיונית עם ההכנעה, אך היישום המעשי שלה מקבל פרשנויות שונות, המשנות את משמעותה. בתחום זה ניתן למתוח קו מחבר בין הדימוי שנוצר במחקר על הזוגיות היהודית במזרח אירופה לבין דפוס היחסים שנהוג היום בחסידות גור, ולראות כיצד בשני המקרים קיימת היררכיה רעיונית בין האיש לאישה אך לא בהכרח היררכיה מעשית. נשים גוראיות ממשיכות אמנם להצהיר על חובת הכניעה של האישה לבעלה, אך בפועל חלקן רוקנו הצהרה זו מתוכנה המקורי. שימור הרטוריקה במקרה זה מאפשר להנכיח את הערכים הישנים, ולהמשיך את הזיקה אליהם גם אם הם אינם זוכים להגשמה מלאה.⁷⁷ באופן זה הופכת הרטוריקה למנגנון שמאפשר להשאיר רגל אחת נטועה בעולם ערכי בלתי משתנה, גם אם הרגל השנייה נטועה במציאות התובעת שינוי והגמשה.

הפרשנויות השונות כיצד ליישם את ההיררכיה הזוגית מצביעות על דו-שיח, לא מודע בהכרח, שהנשים הגוראיות מקיימות עם האידיאולוגיה הקבוצתית ועל העמדה האוטונומית שהן מגלות כלפיה – גם אם אוטונומיה זו נתונה בתוך גבולות. בכך מרחיכות הנשים את הגבולות הגוראיים ויוצקות לתוכם נורמות התנהגות חדשות. בהיות חברת חסידי גור חברה שדוחה את השינוי והחידוש, שינויים מרחיבי גבולות מתבצעים באיטיות, כעדינות ובלא הכרזות עקרוניות וערכיות.⁷⁸

76 על פרדיגמת הקונפליקט החברתי בזיקה ליחסי גברים-נשים, ראו: R. Collins, "A Conflict Theory of Sexual Stratification", *Social Problem*, 19 (1971), pp. 3-12. גם פוקו היה מפרש את רעיון ההיררכיה וההכנעה כדרך לאגירת כוח חברתי. ראו: M. Foucault, *The History of Sexuality 2*, New-York 1990, p. 23.

77 ראו: ק' קפלן, בסוד השיח החרדי, ירושלים תשס"ז, עמ' 17.

78 על דחיית השינוי והחידוש בחברה החרדית, ראו: א' רביצקי, "חדש מן התורה?: על אורתודוקסיה ועל מודרנה", א' שגיא (עורך), אמונה בזמנים משתנים: על משנתו של הרב יוסף דב סולוביצ'יק, ירושלים תשנ"ז, עמ' 450-451.

הפרשנויות השונות של הנשים לקשר הזוגי הנשאף אף מראות כי האידאלים הקבוצתיים מהמזגים באופן שונה עם אישיותה של כל אישה, אף על פי שלכל הדוכרות שמאמר זה מביא את קולן יש מחויבות גבוהה לדרך הגוראית. בנקודה זו מצטרפות מסקנותיו של מאמר זה לאלה של אורית יפה, שמצאה כי ילדות חרדיות אינן מצייתות ציורת עיוור לכללים חברתיים. כך, שבעוד שאנשי החינוך שהן נחשפות אליהם מציגים את האידאל הקבוצתי, הילדות מבטאות מגוון של תגובות אפשריות לאידאל זה.⁷⁹ כלומר, אף שהציות הוא מוקד תרבותי-חינוכי מרכזי בחברה החרדית, כפי שמציין יהודה גודמן, לא מדובר בהתנהגויות אחידות וזהות אלא במרחב מסוים שיש בו שונות.⁸⁰ חסידות גור אינה אפוא “חברה מסדרית”, והזהות הגוראית עשויה להתבטא בגוונים שונים מאדם אחד למשנהו ומאישה לחברתה.

לכסוף, נציין כי רעיון ההיררכיה שבין בני הזוג הגוראים משרת את אידאל הקדושה. קשר היררכי הוא מרוחק במהותו, והשתתת הזוגיות על קשר שכזה מבטיחה מרחק טבעי בין האיש והאישה, התורם לשימור מערכת יחסים הממזגת בין זוגיות לפרישות מינית ובין קרבה למרחק. כעת נותר לבדוק – האם, ובאיזו מידה, הדברים המתוארים במאמר זה ביחס לחסידות גור תקפים בקבוצות חרדיות אחרות בנות זמננו, והאם גם הן משמרות את רעיון ההיררכיה בקשר הזוגי אך מציגות כפועל דגמים התנהגותיים שונים של זיקה בין איש לאשתו.

79 ראו: א' יפה, “סמכות פדגוגית נשית וגבולותיה: חינוך ופסיכולוגיה, טקסט ופרקטיקה בגני ילדות חרדיים”, ק' קפלן ונ' שטרלר (עורכים), מנהיגות וסמכות בחברה החרדית בישראל: אחגרים וחלופות, תל-אביב תשס"ט, עמ' 31-56.

80 ראו: י' גודמן, גלות הכלים השבורים: הבניית המציאות ושית טיפולי במסגרות טיפול חרדיות בישראל, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים, 1997, עמ' 57-60; הג"ל, “קולות מ'ספינת השוטים”: מאבקי זהות במסגרות טיפול חרדיות”, ע' סיון וק' קפלן (עורכים), חרדים ישראלים: השתלכות בלא טמיעה? תל-אביב תשס"ד, עמ' 145-147.